

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Εννοιολογική και θεωρητική επισκόπηση του θεσμού του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου. Η ευρωπαϊκή εμπειρία

Από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα ήταν από τις τελευταίες που θεσμοθέτησε το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο, με την έννοια της επέκτασης ή διεύρυνσης του σχολικού προγράμματος πέραν του συμβατού (κανονικού) ωραρίου λειτουργίας του. Πρόκειται για έναν τύπο σχολείου διαφορετικό από αυτό που λειτουργεί σήμερα, δηλαδή το συμβατό, το οποίο καλείται να καλύψει προσδοκίες και ανάγκες που σχετίζονται με τις νέες κοινωνικές, εκπαιδευτικές, πολιτισμικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες και εξελίξεις.

Η έννοια «Ολοήμερο Σχολείο» είναι γενική στη διεθνή βιβλιογραφία αλλά και στη διεθνή εκπαιδευτική πρακτική με προσδιοριστικά σημεία της το χρόνο παραμονής των μαθητών στο σχολείο, το περιεχόμενο του σχολικού προγράμματος και την υποχρεωτικότητα ή μη του προσφερόμενου προγράμματος. Ανάλογα με το πρόγραμμα λειτουργίας, διακρίνουμε δύο τύπους Ολοήμερων Δημοτικών Σχολείων: το «κλειστό» και το «ανοικτό» Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο. «Κλειστό» χαρακτηρίζεται το δημοτικό σχολείο που λειτουργεί ως το απόγευμα (π.χ. ως τις 15.30) με πρόγραμμα δεσμευτικό για όλους τους μαθητές και «ανοικτό» εκείνο με κανονικό πρόγραμμα μέχρι το μεσημέρι και σημείο αναφοράς τα υποχρεωτικά μαθήματα. Στη συνέχεια ακολουθεί ένα επιπρόσθετο προαιρετικό πρόγραμμα που διαρκεί μέχρι το απόγευμα (π.χ. ως τις 15.30).¹ Αν ήθελε κανείς να προσδιορίσει τη διαφορά του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου από το συμβατό, θα εστίαζε, κυρίως, στα ακόλουθα τρία σημεία: στο ωρολόγιο πρόγραμμα, στην προσθήκη νέων γνωστικών αντικειμένων και νέων δραστηριοτήτων διδακτικού και παιδαγωγικού χαρακτήρα, καθώς και στην αλλαγή της μαθησιακής διαδικασίας.

Η επιχειρηματολογία για την ίδρυση Ολοήμερων Δημοτικών Σχολείων στη διεθνή βιβλιογραφία εστιάζεται περισσότερο στην κοινωνικοπολιτική διάσταση και λιγότερο στην εκπαιδευτική και παιδαγωγική.² Με την έννοια αυτή, το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο είχε ως κοινωνική αποστολή τη συμβολή του στην αντιμετώπιση και επίλυση κοινωνικών προβλημάτων που είχαν προκύψει από τις νέες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις. Συγκεκριμένα, η κοινωνική αποστολή του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου συνίσταται:

-
1. Πυργιωτάκης, Ι., *Ολοήμερο Σχολείο: Διεθνείς εξελίξεις και η ελληνική περίπτωση*, στο Πυργιωτάκης, Ι. (επιμέλεια), *Ολοήμερο Σχολείο. Λειτουργία και Προοπτικές*, ΥΠ.Ε.Π.Θ.-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2001: 13-14 και Βιτσιλάκη, Χ., *Κοινωνιολογική, Γνωστική και Εκπαιδευτική θεμελίωση του θεσμού του Ολοήμερου Σχολείου*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 2007: 11-38
 2. Μπουζάκης, Σ., *Το Ολοήμερο Σχολείο. Θεωρία και πράξη. Σύγχρονες τάσεις*, στα πρακτικά του Θ' Πανελληνίου Συνεδρίου ΠΟΕΔ-ΔΟΕ, Πάφος, 1995: 40 και Κωνσταντίνου, Χ., *Η λογική και πρακτική λειτουργίας του Ολοήμερου Σχολείου στη Γερμανία*, στο Δείκτες Εκπαίδευσης, 2^ο τεύχος, Ιωάννινα, 2000: 7.

- στη μέριμνα παραμελημένων στο σπίτι παιδιών, εξαιτίας της απουσίας της εργαζόμενης μητέρας (εμφάνιση προβλημάτων παραβατικότητας, επιρροή και επιβάρυνση Μ.Μ.Ε. κ.λπ.),
- στην παιδαγωγική ενίσχυση της οικογένειας, ιδιαίτερα σε κοινωνικά και πολιτισμικά μειονεκτούσες ομάδες,
- στην ελάφρυνση της οικογένειας από τα «σχολικά βάρη», όπως είναι η προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας κ.λπ.

Τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου στη διεθνή βιβλιογραφία από παιδαγωγική σκοπιά είναι τα ακόλουθα:³

- εσωτερική και εξωτερική διαφοροποίηση της διδασκαλίας,
- πρακτική εξάσκηση,
- εμβάθυνση και επανάληψη του διδακτικού υλικού,
- προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας,
- διευκόλυνση και ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων και εμπειριών,
- συνεργασία σχολείου-γονέων,
- ενίσχυση αυτενέργειας και αυτονόμησης του μαθητή κ.λπ.

Όλα αυτά τα μέτρα αποκλήθηκαν αντισταθμιστικά, στο πλαίσιο της λεγόμενης Αντισταθμιστικής Παιδαγωγικής, που αποσκοπούν να παίξουν ένα εξισορροπτικό ρόλο στις οικογενειακές-κοινωνικές ελλείψεις και ανεπάρκειες των μαθητών, οι οποίοι προέρχονται κυρίως από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Ωστόσο, στο συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου δόθηκε, ειδικά στο γερμανικό εκπαιδευτικό σύστημα, παιδαγωγικό περιεχόμενο. Με την έννοια αυτή, αξιοποιήθηκαν οι προσφερόμενες παιδαγωγικές δυνατότητες, διαμορφώνοντας προγράμματα που έλαβαν υπόψη τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του μαθητή για δημιουργική απασχόληση, ανάπαυση, ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, αυτονομία, συνεργασία κ.λπ. Για το λόγο αυτό προβλεπόταν η διαμόρφωση ολιγομελών τμημάτων (ομάδες 10 μαθητών), αλλά και η απαλλαγή του σχολείου από το γνωσιο-κεντρικό του ρόλο. Δείγμα αυτής της πρακτικής είναι και η εφαρμοζόμενη περιγραφική αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών.

Οφείλουμε στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι ο αριθμός των ολοήμερων και των λεγόμενων «ενιαίων» σχολείων στη Γερμανία αντιπροσώπευε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990 μόλις το 4% των κανονικών σχολείων και ότι το κάθε γερμανικό κρατίδιο, λόγω της διοικητικής αυτονομίας που έχει, λειτούργησε τα σχολεία αυτά με διαφοροποιήσεις στην οργάνωση και στη δομή του. Έτσι, εμφανίστηκαν σχολεία

3. Κωνσταντίνου, Χ., 2000: 7-10.

με ενιαίο προμεσημβρινό και μεταμεσημβρινό αναλυτικό πρόγραμμα και άλλα που το μεταμεσημβρινό τους πρόγραμμα ήταν εντελώς ανεξάρτητο από το προμεσημβρινό. Τα περισσότερα, όμως, δημοτικά σχολεία εφάρμοσαν ενιαίο πρόγραμμα για το πρωί και το απόγευμα.⁴

Για την καλύτερη κατανόηση του παιδαγωγικού περιεχομένου παρουσιάζουμε την οργάνωση του προγράμματος σπουδών ενός σε ισχύ Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου στη Γερμανία.⁵

• Σεμινάρια-Ομάδες εργασίας: (μεταξύ της διδασκαλίας και του ελεύθερου χρόνου)

Για ένα εξάμηνο σχηματίζονται ομάδες εργασίας με το ακόλουθο εκπαιδευτικό περιεχόμενο: Μαγειρική, Ποδοσφαίρο, Κεραμική, Πειράματα, Ψάρεμα (τεχνικές ψαρέματος), Χειροτεχνία, Επιτραπέζιο Τένις, Μουσική, Θέατρο, Κουκλοθέατρο, Κολύμβηση, Παραδοσιακοί Χοροί, Μαθήματα Μητρικής Γλώσσας, Συνάντηση με Ιστορικά Πρόσωπα, Περιήγηση Τοπικών Ιστορικών Μνημείων, Οικολογικά θέματα, Οργάνωση Συναυλιών, Μαθήματα Κυκλοφοριακής Αγωγής, Ξένη Γλώσσα, Έκδοση Εφημερίδας-Περιοδικού, Έκθεση Καλού Βιβλίου, Απαγγελία Ποιημάτων. Εδώ εντάσσεται και η μέριμνα για τα αλλοδαπά παιδιά και για τα παιδιά με ειδικές ή μαθησιακές ανάγκες.

- Τα σεμινάρια για την 3η και 4η τάξη αρχίζουν, κατά κανόνα, στις 15.00 και τελειώνουν στις 16.00. Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι οι γονείς, μέσα από τα εκλεγμένα θεσμικά τους όργανα, έχουν ενεργό συμμετοχή στη διαμόρφωση του ωρολογίου προγράμματος.
- Οι μαθητές επιλέγουν ένα ή περισσότερα σεμινάρια.
- Η πρώτη και η δεύτερη τάξη είναι απαλλαγμένες από τα μεταμεσημβρινά μαθήματα.

• Προετοιμασία μαθημάτων

Η προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας είναι προαιρετική και διαρκεί μέχρι τις 15.00'.

• Ενότητα ελεύθερης απασχόλησης

Σε αρκετά σχολεία εφαρμόζεται ενιαίο πρόγραμμα ελεύθερης απασχόλησης των μαθητών, π.χ. από τις 8.15' μέχρι 9.45', από Δευτέρα-Πέμπτη επιπλέον από 10.55' μέχρι 16.00', Παρασκευή μέχρι 13.30'.

Ωστόσο, η ενότητα ελεύθερη δραστηριοποίηση αποτελεί, κατά κανόνα, τον πυρήνα του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου και διεξάγεται σε άλλο κτίριο. Κάθε αίθουσα

4. Κωνσταντίνου, Χ., 2000: 7-8.

5. Κωνσταντίνου, Χ., 2000: 8-9.

διαθέτει έναν εκπαιδευτικό, ενώ υπάρχουν διαφορετικές αίθουσες για κάθε δραστηριότητα. Οι μαθητές επιλέγουν αυτόνομα τις δραστηριότητες. Μόνο σε ορισμένες δραστηριότητες πρέπει να δηλώνουν υποχρεωτική συμμετοχή. Στην ενότητα αυτή υπάρχει συνεργασία εκπαιδευτικών με τους σχολικούς συμβούλους και ψυχολόγους. Ορισμένες από τις ενότητες-δραστηριότητες έχουν την ακόλουθη μορφή: η εργασία των γονέων μου, η φιλία, η υγεία, η προστασία των ζώων κ.ά. Οι μαθητές, μετά το πέρας του ωρολόγιου προγράμματος (16.00'), μπορούν, με τη σύμφωνη γνώμη των γονέων τους, να αφήσουν τη σχολική τους τσάντα στο σχολείο και σε ειδικά διαμορφωμένες θυρίδες για τον καθένα, έτσι ώστε να μην την μεταφέρουν καθημερινά. Αυτό σημαίνει ότι οι μαθησιακές διαδικασίες ολοκληρώνονται στο σχολείο και, επομένως, οι εκπαιδευτικοί δε χρειάζεται να αναθέτουν στους μαθητές σχολικές εργασίες για το σπίτι.

• Γεύμα

Το γεύμα γίνεται αντικείμενο παιδαγωγικής αξιοποίησης, προκειμένου οι μαθητές να διαμορφώσουν σωστή στάση για τη διατροφή τους (π.χ. βρώση φρούτων κ.λπ.), αλλά και για να ενισχύσουν τις επικοινωνιακές και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τους.

Από τη μέχρι τώρα λειτουργία του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου στη Γερμανία και με βάση σχετικές έρευνες, έχει διαπιστωθεί ότι:

- ο θεσμός του Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου έχει μεγάλη και θετική απήχηση στους γονείς,
- οι γονείς συμμετέχουν οικονομικά με μηνιαία συνεισφορά,
- πραγματοποιούνται δραστηριότητες στο σχολείο, στις οποίες συμμετέχουν αυτενεργά και ευχάριστα οι μαθητές (π.χ. ραδιοφωνικές εκπομπές στο ίδιο το σχολείο),
- οι επιστάτες είναι απαραίτητοι, προκειμένου να επιτελούν ποικίλους ρόλους,
- παρά την ύπαρξη ικανοποιητικών χώρων για δραστηριότητες του μαθητή (Βιβλιοθήκη, Γυμναστήριο, Εργαστήρια κ.λπ.), ωστόσο με την πάροδο του χρόνου εμφανίστηκε πρόβλημα χώρων,
- οι δραστηριότητες πρέπει να είναι κοντά στις ανάγκες του μαθητή (κατανοητές και υλοποιήσιμες),
- να είναι υπαρκτή και ουσιαστική η συμμετοχή γονέων (κάποιοι γονείς προσφέρθηκαν να μαγειρέψουν).⁶

6. Κωνσταντίνου, Χ., 2000: 9.

Από τις έρευνες που διεξήχθησαν στη Γερμανία αλλά και διεθνώς διαπιστώθηκε ότι το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο είχε γενικά θετική απήχηση τόσο στους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς όσο και στους γονείς. Ωστόσο, το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο δέχθηκε και αρνητική κριτική, ότι δηλαδή «σχολειοποίησε» τον ελεύθερο χρόνο των μαθητών, η πολιτεία παρέτεινε την επιρροή της στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, έχει εξελιχθεί σε σχολείο εικαστικών τεχνών κ.λπ.⁷ Πιο αναλυτικά, η αρνητική κριτική εστιάζεται στα ακόλουθα σημεία:

- το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο οδηγεί στην ενίσχυση της θεσμοθέτησης του ελεύθερου χρόνου, που στη συνέχεια προκαλεί χειραγώγηση του παιχνιδιού, της μάθησης και των εμπειριών, καθώς και ενίσχυση του κοινωνικού ελέγχου των μαθητών,
- το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο αφαιρεί χρόνο από τις εξωσχολικές εμπειρίες και δυνατότητες μάθησης,
- η βαρύτητα που δίνεται συνήθως στο σχολείο, στη διδασκαλία των λεγόμενων βασικών μαθημάτων και στη μάθηση βασικών γνώσεων, υποβαθμίζοντας την παιδαγωγική και πολιτιστική του λειτουργία, κινδυνεύει να διαιωνίσει την προϊούσα διάκριση ανάμεσα στη διδασκαλία και την αγωγή, ανάμεσα στην εκπαίδευση και τον ελεύθερο χρόνο και ανάμεσα στη γνωστική και κοινωνική μάθηση.⁸